

TA'LIM FIDOYILARI

RESPUBLIKA ILMIIY-USLUBIY JURNALI

2022

PHILOLOGICAL SCIENCES

PEDAGOGICAL SCIENCES

SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

EXACT SCIENCES

NATURAL SCIENCES

ECONOMICS

ART AND CULTURE

MEDICAL SCIENCES

TECHNICAL SCIENCES

VOLUME 1

ISSN: 2181-2160

+998 97 277 78 01

WWW.REANDPUB.UZ

INFO@REANDPUB.UZ

CYBERLENINKA

BASE

OpenAIRE

Google Scholar

«TA'LIM FIDOYILARI»

ILMIY-USLUBIY JURNALI

BARCHA SOHALAR BO'YICHA

11-SON, 1-JILD NOYABR 2022 1-QISM

EDITOR IN CHIEF

ABDURAHMONOV ABDUSHOKIR ABDUKARIMOVICH

PREPARING FOR PUBLISHING

HAKIMOVA AZIZA XAYDARALIYEVNA

BOSH MUHARRIR

ABDURAHMONOV ABDUSHOKIR ABDUKARIMOVICH

NASHRGA TAYYORLOVCHI

HAKIMOVA AZIZA XAYDARALIYEVNA

TAHRIR KENGASH A'ZOLARI

МАДРАХИМОВА ГУЛШАНОЙ СОТИБОЛДИЕВНА

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚУРОЛЛИ КУЧЛАРИ АКАДЕМИЯСИ ГУМАНИТАР ФАНЛАР
КАФЕДРАСИ ДОЦЕНТИ

РАХМАТУЛЛАЙЕВ ИЗАТУЛЛА

TOSHKENT TIBBIYOT AKADEMIYASI FARGONA FILIALI BIOFIZIKA VA BIOKIMYO
KAFEDRASIDA DOTSENT

MIRZABDULLAYEVA GULNORA MUHAMMADJON QIZI

NAMANGAN MUHANDISLIK-QURILISH INSTITUTI MENEJMENT

SOLIYEV HAYITBOY MIRZADAVLATOVICH

NAMANGAN MUXANDISLIK-QURILISH INSTITUTI TRANSPORT FAKULTETI TRANSPORT
LOGISTIKASI KAFEDRASI TEXNIKA FANLAR BOYICHA FALSAFA DOKTORI PHD DOTSENTI

MATYAKUBOVA YULDUZXON AMANBAYEVNA

URGANCH DAVLAT INIVERSITETI TABIIY FANLAR FAKULTETI BIOLOGIYA KAFEDRASI
QISHLOQ HOJALIGI FANLAR NOMZODI DOTSENT

МАДРАХИМОВА ГУЛШАНОЙ СОТИБОЛДИЕВНА

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QUROLLI KUCHLARI AKADEMIYASI GUMANITAR FANLAR
KAFEDRASI DOTSENTI

АЛЛАБЕРГАНОВА ГУЛЧЕХРА МАШАРИПОВНА,

НАВОИЙ ДАВЛАТ КОНЧИЛИК ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАР УНИВЕРСИТЕТИНИНГ “УМУМИЙ
ФИЗИКА” КАФЕДРАСИ ДОЦЕНТИ

SHAMSHIYEVA HULKAR

TOSHKENT SHAHRI OLMAZOR TUMANI ABDULLA QODIRIY NOMIDAGI IJOD MAKTABI
MATEMATIKA O'QITUVCHISI

USTABOYEV ABDULLO RAXIMJONOVICH

NAMANGAN MUXANDISLIK-QURILISH INSTITUTI TRANSPORT FAKULTETI TRANSPORT
LOGISTIKASI KAFEDRASI, TEXNIKA FANLARI BO'YICHA FALSAFA DOKTORI PHD, KATTA
O'QITUVCHI

FAOL MEHNAT YOSHDAGI ERKAKLARDA ARTERIAL GIPERTENSIYA RIVOJLANISHI XAVF FATORLARINI BAHOLASH MEZONLARI

Xaytimbetov J.Sh., Solixov M.U., Alikulov I.T.

КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ ФАКТОРОВ РИСКА РАЗВИТИЯ АРТЕРИАЛЬНОЙ ГИПЕРТЕНЗИИ У МУЖЧИН АКТИВНОГО РАБОТОСПОСОБНОГО ВОЗРАСТА

Хайтимбетов Ж.Ш., Солихов М.У., Аликулов И.Т.

CRITERIA FOR ASSESSING RISK FACTORS FOR THE DEVELOPMENT OF ARTERIAL HYPERTENSION IN MEN OF ACTIVE WORKING AGE

Xaytimbetov J.Sh., Solixov M.U., Alikulov I.T.

Toshkent tibbiyot akademiyasi

Annotatsiya

Mutaxassislar tomonidan yurak-qon tomir kasalliklarining xavf omillari haqidagi ma'lumotlarning matematik tahlili arterial gipertenziya bilan og'rigan erkaklarda sezilarli ko'rsatkichlarni aniqladi, ularning rivojlanishining etakchi patogenetik mexanizmi psixologik stressdir. Ekspert tahlillari natijasida umumiy xolesterin va yurakdagi strukturaviy va funktsional o'zgarishlarning ko'rsatkichlari bo'lgan muhim omillar aniqlandi. Xulq-atvor omillarining ahamiyati: chekish va psixologik stress, matematiklarning ekspert bahosi nuqtai nazaridan, arterial gipertenziya rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmadi. Ushbu holat tishlarni davolash paytida yurak-qon tomir tizimining asoratlari rivojlanishi uchun xavf omillarining ahamiyatini o'rganish va shimoliy mintaqadagi erkaklarning moslashuvchan salohiyatini baholash dasturini tuzishda hisobga olingan.

Калит сўзлар: chekish, diabetes mellitus, giperkolesterolemiya, ortiqcha vazn, semirish, jismoniy harakatsizlik, muvozanatsiz ovqatlanish.

Аннотация

Математический анализ экспертами информации о факторах риска сердечно-сосудистых заболеваний выявил значимые показатели у мужчин с артериальной гипертензией, ведущим патогенетическим механизмом развития которой был психологический стресс. В результате экспертного анализа были выявлены значимые факторы, являющиеся показателями общего холестерина и структурно-функциональных изменений в сердце. Значение поведенческих факторов: курения и психологического стресса, с точки зрения экспертной оценки математиков, не оказало существенного влияния на развитие артериальной гипертензии. Это обстоятельство было учтено при составлении программы изучения значимости

факторов риска развития осложнений со стороны сердечно-сосудистой системы при лечении зубов и оценки адаптационного потенциала мужчин северного региона.

Ключевые слова: курение, сахарный диабет, гиперхолестеринемия, избыточная масса тела, ожирение, гиподинамия, несбалансированное питание.

Annotation

A mathematical analysis by experts of information about the risk factors for cardiovascular diseases identified significant indicators in men with arterial hypertension, the leading pathogenetic mechanism of development of which was psychological stress. As a result of expert analysis, significant factors were identified that were indicators of total cholesterol and structural and functional changes in the heart. The significance of behavioral factors: smoking and psychological stress, from the point of view of expert assessment by mathematicians, did not have a significant impact on the development of arterial hypertension. This circumstance was taken into account when drawing up a program to study the significance of the risk factors for the development of complications of the cardiovascular system during dental treatment and to assess the adaptive potential of men in the northern region.

Key words: smoking, diabetes mellitus, hypercholesterolemia, overweight, obesity, physical inactivity, unbalanced diet.

Tibbiyot fanining "Profilaktik muhit" platformasi ijtimoiy ahamiyatga ega kasalliklarning xavf omillarini (RF) timsoli kontekstida insonning sog'lig'i holatini baholash va sog'lom turmush tarziga sodiqlikni shakllantirishga individual-shaxsiy yondashuvni belgilaydi. 2017 yilgi ACC ko'rsatmalarida arterial gipertenziyaning asoratlari rivojlanish xavfini sezilarli darajada o'zgartiradigan xavf omillari quyidagilardan iborat: chekish, diabetes mellitus, giperkolesterolemiya, ortiqcha vazn va semirish, jismoniy harakatsizlik va muvozanatsiz ovqatlanish. O'zgartirish qiyin bo'lgan omillar surunkali buyrak kasalligi, obstruktiv uyqu apnesi sindromi, past ijtimoiy-iqtisodiy va ta'lim holati. Yosh va involyutsion o'zgarishlar, erkak jinsi va irsiyat hali ham yurak-qon tomir patologiyasining asoratlari uchun modulyatsiyalanmagan xavf omillari bo'lib qolmoqda. Psixo-emotsional stressga kelsak, hech qanday aniq fikr yo'q: bir tomondan, stressdan kelib chiqadigan sharoitlarni tuzatish bemorlarning hayot sifatini yaxshilaydi, boshqa tomondan, bu yurak qon-tomir kasalliklari xavfini kamaytirishga sezilarli ta'sir ko'rsatmaydi. Shaxsiylashtirilgan yondashuv va tibbiy yordamni standartlashtirish o'rtasidagi aniq qarama-qarshilik ekspert ma'lumotlariga asoslangan tahlil tizimlarini statistik va matematik qo'llab-quvvatlashdan foydalangan holda yurak-qon tomir kasalliklarining rivojlanishi uchun xavf omillarining ahamiyatini o'rganishni dolzarblashtiradi. Bunday yondashuvni amalga oshirish istiqboli intellektual tizimni qurish imkoniyatini ochib beradi surunkali yuqumli bo'lmagan kasalliklarni erta tashxislash va omilli profilaktikasi usullaridan biri sifatida qarorlarni qo'llab-quvvatlash.

Materiallar va tadqiqot usullari. Ma'lumotni olish, tahlil qilish va qayta ishlash usullarini ishlab chiqish uchun matematiklar so'rovnoma ikki marta javob berishdi. Ulardan arterial gipertenziyaning asoratlariga ta'sir qiluvchi taqdim etilgan omillarning ahamiyatini ko'rsatish so'ralgan, ya'ni. ularning reyting parametrlarining samaradorligiga ta'sir darajasi.

Tadqiqot natijalari. Faktorni baholab, mutaxassis unga ma'lum bir darajani berdi. Statistik ma'lumotlardan ekspert matematiklarning fikriga ko'ra, baholashning matematik ahamiyatiga ega bo'lgan ko'rsatkichlar tanlangan. Omillarga, ularning ahamiyatiga qarab, "1 ÷ 7" ball ichida qiymat beriladi, ya'ni "1 ball - muhimroq ÷ 7 ball - kamroq ahamiyatga ega". Agar mutaxassis bir nechta omillar ta'sirining kuchini teng baholasa, ularning barchasiga bir xil ball beriladi. So'rov natijalari jadvallarda umumlashtiriladi. Keyinchalik, omillar umumiy ball bo'yicha tartiblanadi, ya'ni ularning taqsimlanishi. Yuqoridagi harakatlar har bir mutaxassisning ballari bilan amalga oshiriladi. Keyinchalik, ekspert so'rovining statistik parametrlari hisoblanadi. Mutaxassislar ishining to'g'riligini hisobga olish kerak. Nazorat qilish uchun jadval tuziladi va reyting natijalari yangi jadvalga muvofiq taqqoslanadi. Barcha satrlar (i) uchun jami ballar ikkala jadvaldagi (j) ustunlar uchun jami ballarga mos kelishi kerak. Jadvallarni to'ldirishning to'g'riligi tekshiriladi. Bu aniq:

- 1) ma'lum bir omil uchun maksimal reyting darajasi (amax) omillar sonidan (m) ko'p bo'lishi mumkin emas. Bizning holatimizda $amax = 7$ va $m = 7$, ya'ni shart: $amax \leq m$ bajariladi;
- 2) har qanday omil bo'yicha darajalar yig'indisining maksimal qiymati mutaxassislar soni bo'yicha mumkin bo'lgan maksimal darajaning ko'paytmasidan ko'p bo'lishi mumkin emas. $ch_{2r} = 62,45$ hisoblangan qiymatlarni $q = 0,01$ ahamiyatlilik darajasi uchun $ch_{2cr} = 18,48$ jadval kritik qiymatlari bilan solishtirganda, mutaxassislarning fikrlari va tadqiqot natijalari o'rtasidagi muvofiqlik darajasi haqida gapirish mumkin.

Darajalar yig'indisi bo'yicha o'rin omilning ahamiyatlilik darajasiga ko'ra taqsimlanadi. Darajaning minimal yig'indisi birinchi o'rinni egallagan eng muhim omilga to'g'ri keladi ($M_1 = 16,5$), so'ngra darajalar yig'indisi oshgani sayin omillar tartibga solinadi (2-jadval). Muhim omillarni aniqlash bo'yicha ekspert so'rovi natijalari ularning ahamiyatini quyidagicha aniqlash imkonini berdi:

- 1-o'rin - 16,5 ball (umumiy xolesterin darajasi);
- 2-o'rin - 29 ball (tana massasi indeksi);
- 3-o'rin - 46,5 ball (chap qorincha gipertrofiyasi);
- 4-o'rin - 61,5 ball (interventrikulyar septumning gipertrofiyasi);
- 5-o'rin - 73,5 ball (sistolik qon bosimi darajasi).

Omillarning ahamiyati ta'sirini ekspert tahlili natijasida biz aniq taxmin qilamizki, tanlangan omillar katta rol o'ynaydi, ya'ni ular erkaklar salomatligini baholashda etakchi bo'g'indir - va ular quyidagilar bo'lib chiqdi: umumiy xolesterin ko'rsatkichlari va yurakdagi

tarkibiy va funktsional o'zgarishlar, xulq-atvor omillarining ahamiyati chekish va psixo-emotsional stresslar bo'lsa, ekspert bahosi nuqtai nazaridan ahamiyatli emas edi. Ushbu holat biz tomonidan stomatologik davolash paytida asoratlarni rivojlanishi uchun xavf omillarining ahamiyatini o'rganish va erkaklarning moslashuvchan salohiyatini baholash dasturini tuzishda hisobga olingan. Bitta kasallikning omillari o'rtasidagi tizimli munosabatlarni o'rganish arterial gipertenziya rivojlanishining shaxsiylashtirilgan qonuniyatlarini aniqlash, yurak-qon tomir kasalliklari kursini boshqarish samaradorligini oshirish va axborotni qayta ishlashning zamonaviy usullaridan foydalangan holda tibbiy qarorlar qabul qilish yondashuvlarini takomillashtirish imkonini beradi. Shundan so'ng siz ekspert ma'lumotlarini qayta ishlashni vizuallashtirish va tahlil qilish asosida dasturni apparat yordamida amalga oshirishga o'tishingiz mumkin.

Adabiyotlar

1. Naimushina, A.G. Распространенность факторов артериальной гипертензии в открытых популяциях г. Тюмени у лиц со стабильными базовыми социальными характеристиками / A. G. Naimushina, S. V. Solovyova Медицина труда и промышленная экология. – 2011. – № 4. – С. 15-19.
2. Naimushina, A.G. Гендерные аспекты стресс индуцированной артериальной гипертензии / A. G. Naimushina, S. V. Solovyova // Вестник Тюменского государственного университета. – 2014. – № 6. – С.150-156.
3. Портал «Медицинская наука» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://medical-science.ru/?page_id=2963
4. Djusipov A.K., Atarbaeva V.Sh., Koshumbayeva K.M. и соавт. Распространенность артериальной гипертензии в различных регионах Республики Казахстан // Терапевтический вестник. - 2007. - № 2(14).- С. 33-34.
5. Всемирный атлас профилактики сердечно-сосудистых заболеваний и борьбы с ними. Всемирная организация здравоохранения совместно с Всемирной федерацией сердца и Всемирной организацией по борьбе с инсультом. 2014. http://www.who.int/cardiovascular_diseases/publications/atlas_cvd/ru/
7. Cold exposure and winter mortality from ischaemic heart disease, cerebrovascular disease, respiratory disease, and all causes in warm and cold regions of Europe. The Eurowinter Group // Lancet. - 1997. – Vol.349. – P. 1341–1346.
8. Analitis A., Katsouyanni K., Biggeri A. et al. Effects of cold weather on mortality: results from 15 European cities within the PHEWE project // Am J Epidemiol. –2008. - Vol.168. – P. 1397–1408.

9. Danet S., Richard F., Montaye M. et al. Unhealthy effects of atmospheric temperature and pressure on the occurrence of myocardial infarction and coronary deaths. A 10-year survey: the Lille-World Health Organization MONICA project (Monitoring trends and determinants in cardiovascular disease) // *Circulation*. -1999. – Vol.100. – P. E1–E7.
10. Mercer J.B. // Cold - an underrated risk factor for health // *Environ Res*. – 2003. – Vol. 92. –P. 8–13.
11. Yang L., Li L., Lewington S. et al. Outdoor temperature, blood pressure, and cardiovascular disease mortality among 23 000 individuals with diagnosed cardiovascular diseases from China // *Eur Heart J*. -2015. – Vol. 36. – P. 1178–1185.

30	«ЗНАЧЕНИЕ ОЦЕНКИ МОЗГОВОГО НЕЙРОТРОФИЧЕСКОГО ФАКТОРА BDNF У ПАЦИЕНТОВ С САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ 2 ТИПА с ХРОНИЧЕСКОЙ БОЛЕЗНЬЮ ПОЧЕК на ПРОГРАММНОМ ГЕМОДИАЛИЗЕ» Холиков А.Ю УРМАНОВА Ю.М	159
31	MARKAZIY FARG'ONA MEVALI BOG'LARIDA CYDIA POMONELLA (LINNAEUS, 1758) (LEPIDOPTERA: TORTICIDAE)NING UCHRASHI Kimyonazarov. S.Q	162
32	ТЎҚИМАЧИЛИК КЛАСТЕРЛАРИНИНГ ЭКСПОРТ САЛОҲИЯТИНИ БОШҚАРИШ МАСАЛАЛАРИ Умарходжаева Муяссархон Ганиевна	170
33	ЎЗБЕКИСТОН МИНТАҚАЛАРИДА ТЎҚИМАЧИЛИК САНОАТИНИНГ ЭКСПОРТ САЛОҲИЯТИНИ ОШИРИШ Умарходжаева Муяссархон Ганиевна	176
34	FAOL MEHNAT YOSHDAGI ERKAKLARDA ARTERIAL GIPERTENSIYA RIVOJLANISHI XAVF FATORLARINI BAHOLASH MEZONLARI Haytimbetov J.Sh., Solixov M.U., Alikulov I.T	183